

Albert Michalak

| e-mail: am83892@stud.uws.edu.pl

Uniwersytet w Siedlcach, Polska

Nazwy części integralnych miejscowości wiejskich gminy Stanin. Analiza onomastyczno-słowntwórcza

DOI: 10.34739/clg.2024.16.04

Wprowadzenie

Przedmiotem badań opisanych w niniejszym artykule są nazwy części integralnych miejscowości wiejskich gminy Stanin. Celem jest analiza semantyczna i słowntwórcza. Dzięki nim podjęta zostanie porządkująca materiał próba klasyfikacji nazw części integralnych miejscowości wiejskich gminy Stanin. W trakcie działań badawczo-interpretacyjnych uwzględniony został również kontekst historyczno-społeczno-kulturowy związany z etymologią i znaczeniem ukrytym w nazwach części integralnych miejscowości wiejskich gminy Stanin.

Aby zrealizować przedstawione założenia, wykorzystano metody charakterystyczne dla badań z zakresu toponomastyki. Ważną rolę w pracach naukowych podejmujących zagadnienia nazw własnych są klasyfikacje, które służą uporządkowaniu i analizie badanego materiału. Jak już wcześniej wspomniano, wykorzystane zostaną dwie: semantyczno-etymologiczna Witolda Taszyckiego i strukturalno-gramatyczna Stanisława Rosponda. Pierwsza z nich miała na celu przedstawić zróżnicowanie nazewnicze pod względem etymologicznym i semantycznym, druga zaś pomogła ukazać, w jaki sposób przebiegały procesy onimotwórcze i jakie metody były w nich wykorzystywane. Pominięcie jednej z tych klasyfikacji mogłoby doprowadzić do błędnych wniosków zarówno semantycznych, jak i historycznych w kontekście nie tylko osadniczym, lecz także kulturowym.

Badania przeprowadzono z wykorzystaniem metody ekscerpcji danych. Dzięki niej został zgromadzony materiał nazewniczy stanowiący przedmiot analizy. Zabieg ten został także wykorzystywany w trakcie poszukiwań etymologii nazw, a także podczas próby ustalenia kontekstów historycznych i kulturowych. W przypadku materiału nazewniczego, który jest przedmiotem badań, został on zaczerpnięty z systemu TERYT. Poddano go także ograniczeniu terytorialnemu do obszaru gminy Stanin. Wybrany został także tylko jeden rodzaj nazw miejscowych, a mianowicie nazwy części integralnych miejscowości wiejskich.

Zastosowano również elementy metodyki onomastyki kulturowej, która zakłada, że analizowane nazwy są nie tyle odbiciem rzeczywistości, co jej interpretacją. Uwzględniono zatem zawarte w nich odwołania do historii, geografii i uwarunkowań społecznych, które mogły panować na danym terenie (Lech-Kirstein 2015: 89). Proces takiej analizy okazuje się przydatny w ukazaniu historii zapisanej w nazwach oraz mentalności osadników zamieszkujących dane terytorium.

1. Terminologia i klasyfikacja ojkonimów

Nazwy miejscowe odnoszące się do terenów zasiedlonych przez człowieka, czyli wsi i miast, nazywane są ojkonimami (Rzetelska-Feleszko 1998: 191). Istotne regulacje w kwestii nadawania nazw miejscowościom zawiera ustawa z 29 sierpnia 2003 roku. Ten akt prawny ustala, że ojkonimy opiniowane są przez powołaną specjalnie w tym celu Komisję Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych, która funkcjonuje przy ministrze zajmującym się sprawami administracyjnymi. Do jej kompetencji należy opiniowanie wniosków o ustalenie, zmianę lub zniesienie nazw urzędowych miejscowości i ich części (Dz.U. 2003 Nr 166, poz. 1612). Dokument ten przewiduje więc, że w ramach danej jednostki osadniczej może zostać wyróżniony teren będący integralnym jej elementem, który otrzyma własny toponim. Taką częścią może być na przykład przysiółek. System TERYT, który jest urzędowym wykazem nazw miejscowych, wskazuje jednak na istnienie odrębnej kategorii, jaką są integralne części miejscowości wiejskich zaliczane do kategorii miejscowości niesamodzielnych (<https://eteryt.stat.gov.pl/>, 29 XII 2021).

Lista toponimów części miejscowości z terenu gminy Stanin, które stanowią przedmiot badań opisanych w niniejszym opracowaniu, została sporządzona na podstawie rejestru SIMC, który jest częścią TERYT-u. Według Ewy Rzetelskiej-Feleszko nazwy części miejscowości można umiejscowić na

pograniczu ojkonimów i onimów fizjograficznych. Badaczka stwierdza także, że powstawały one później niż nazwy wsi. Mogły pochodzić od nazwy miejscowej lub terenowej (Rzetelska-Feleszko 1998: 192).

Na potrzeby badań nad nazwami miejscowymi stworzono także różne rodzaje klasyfikacji, które miały na celu uporządkowanie materiału badawczego. Różnią się one od siebie w zależności od przyjętego kryterium językowego. Jeden z pierwszych podziałów został stworzony przez Witolda Taszyckiego. W swojej pracy pt. *Słowiańskie nazwy miejscowe. Ustalenie podziału* skupił się na kwestiach związanych ze znaczeniem nazw i dlatego jego klasyfikacja nazywana jest semantyczno-etymologiczną. Opiera się ona na podstawowym podziale nazw na dwie grupy, a mianowicie ojkonimy, które od zawsze były nazwami miejsc, i te, które pierwotnie były nazwami zbiorowymi ludzi (Szczerbowska-Kopacz 2011: 179). Dodatkowo włączył do niej dwie grupy, które uznaje się za marginalne, czyli nazwy dwuznaczne i ciemne, których znaczenia nie da się odczytać.

Inną klasyfikację opracował Stanisław Rospond, który w swych badaniach zwrócił uwagę na budowę słowotwórczą nazw geograficznych. Dlatego też stworzona przez niego klasyfikacja nazywana jest strukturalno-gramatyczną lub lingwistyczną (Rzetelska-Feleszko 1998: 198). Dzieli ona nazwy geograficzne na trzy grupy. Pierwsza z nich obejmuje nazwy prymarne, inaczej niederywowane, które nie posiadają żadnych śladów afiksacji. Są to pochodne wyrazów pospolitych lub innych nazw własnych, np. krajów, miast. Druga – sekundarna – dotyczy nazw derywowanych, posiadających sufiksy. W obrębie tych nazw można wyróżnić nazwy topograficzne, dzierżawcze, patronimiczne, rodowe, służebne i deminutywne. Trzecią grupę tworzą nazwy złożone, czyli połączenia dwóch wyrazów, wśród nich można wydzielić zestawienia, zrosty oraz złożenia.

Warto też wspomnieć o klasyfikacji opracowanej przez Stanisława Bąka, która ukazuje inne spojrzenie na kwestię podziału toponimów. Dodatkowo jest jedną z nowszych spośród tych, które funkcjonują w polskiej onomastyce, ponieważ powstała w roku 1994. Jej autor zastosował kryterium typu podstawy nazw miejscowych. Wyszczególnił trzy grupy ojkonimów: odprzedmiotowe, odosobowe i powstałe od nazw innych ojkonimów (Makarski 1997–1998: 41–46)¹.

¹ Autor przedstawia w artykule szerszą analizę klasyfikacji Stanisława Bąka, wyróżniając bardziej szczegółowe podziały w ramach poszczególnych grup.

Przedstawione powyżej klasyfikacje ukazują, jak bardzo złożonym zadaniem jest stworzenie klasyfikacji nazw miejscowych. Do przedstawionej w niniejszym artykule analizy wykorzystana została klasyfikacja Witolda Taszyckiego, która zdaje się być najbardziej przejrzystą i odpowiadającą zadaniu, jakim jest analiza słowotwórcza, a także etymologiczna nazw części integralnych miejscowości wiejskich gminy Stanin. Jednakże we wstępnym klasyfikowaniu nazw miejscowych i analizie słowotwórczej pomocna okazała się również klasyfikacja Stanisława Rosponda opierająca się właśnie na aspektach strukturalno-gramatycznych, ukazujących nie tyle etymologię nazwy, co przede wszystkim proces powstawania dawnej nazwy. Dodatkowo wykorzystano ją również w odnalezieniu podstawy słowotwórczej, którą można poddać analizie semantycznej.

2. Stan badań

Nazwy miejscowe, czyli toponimy, są przedmiotem wielu badań z zakresu onomastyki. Cały czas pojawiają się artykuły naukowe i przeróżne monografie dotyczące zagadnień związanych z oikonimiami. Niektóre z nich dotyczą ogólnych kwestii, inne zaś skupiają się na nazewnictwie miejscowości z określonego terenu. Obecnie największym słownikiem nazw miejscowych jest dzieło pod redakcją Kazimierza Rymuta *Nazwy miejscowe Polski*. Jest on jednak nieukończony, ostatni XIV tom zawiera nazwy od zaczynających się na sk do sn. Był opracowywany na podstawie kartoteki *Słownika nazw miejscowych Polski*. Zawiera etymologię nazw miejscowości, a także podejmuje próbę datowania ich pojawienia się. Jednakże w przypadku wsi pomija niektóre nazwy kolonii, przysiółków, osad i części integralnych miejscowości wiejskich. Pojawienie się dwóch pierwszych tomów wywołało dyskusję i krytykę niektórych naukowców kwestionujących datację wybranych miejscowości (Derwich 2001: 191–193)².

Wśród publikacji poruszających tematykę nazw miejscowych na określonym terenie ważną pozycję zajmuje jedna z nowszych publikacji, a mianowicie książka Mariusza Kopra *Powiat tomaszowski w pejzażu toponimicznym pogranicza polsko-ukraińskiego* (Koper 2021). Autor porusza w niej zagadnienia teoretyczne związane z toponimią i metodologią badań onomas-

² Autor recenzji dokonał krytyki niektórych datacji zawartych w słowniku, przedstawiając dokumenty, w których opracowane nazwy pojawiały się wcześniej niż zapisano to w dziele pod red. Kazimierza Rymuta.

tycznych w tym zakresie. Jednak na szczególną uwagę w tej pracy zasługuje słownik, który zawiera szczegółowe omówienie nazw z wybranego terenu. W sposób bardziej ogólny kwestię pochodzenia nazw miejscowych prezentuje Małgorzata Świącicka w artykule *Pochodzenie nazw własnych z Borów Tucholskich* (Świącicka 2009: 83–97). Autorka podejmuje się analizy wybranych nazw miejscowych, terenowych i wodnych, a także przeglądu nazewnictwa ulic na przykładzie Tucholi.

Problematykę związaną z nazwami części wsi podjęła Kinga Zawodzińska-Bukowiec w artykule pt.: *Nazwy części wsi, przysiółków, osad i rumunków – nazwy terenowe czy miejscowe? (na podstawie toponimów ziemi dobrzyńskiej)* (Zawodzińska-Bukowiec 2014: 279–278). W przywoływanym tekście podejmowane jest zagadnienie traktowania nazw niesamodzielnych, jakimi są np. nazwy części wsi.

Na przestrzeni wielu lat cały czas pojawiały się prace prezentujące wyniki badań nad toponimią. Omówione wyżej stanowią punkt odniesienia w prowadzonych badaniach ze względu na wykorzystywane metody, zawarte informacje, a także sposób realizacji tematu.

3. Gmina Stanin – podstawowe informacje

Gmina Stanin stanowiąca obszar badań jest jednostką samorządu terytorialnego położoną w północnej części województwa lubelskiego, w powiecie łukowskim. Znaczącym elementem rysu kulturowego każdego regionu są aspekty językowe, które składają się na charakterystykę omawianego terenu. Gmina Stanin znajduje się w zasięgu dialektu mazowieckiego. Dokładniej ujmując, można ją uznać za teren Mazowsza bliższego, które posiada ślady starszych tradycji osadniczych i uwarunkowań cywilizacyjnych, które wpływały na kształtowanie się języka lokalnej społeczności. Bez wątpienia nie można przejść obojętnie obok faktu, że Ziemia Łukowska, a w niej gmina Stanin, leży na pograniczu trzech krain historycznych: Małopolski, Mazowsza i Podlasia. Choć tereny te są zaliczane często do Małopolski, to Oskar Kolberg opisuje je w tomach poświęconych Mazowszu. Etnograf, omawiając ludność zamieszkującą tereny Ziemi Łukowskiej, a więc i gminy Stanin, wspomina o alternacji jakościowej samogłoski nosowej *q:ę*, podając za przykład słowa: *krącić się, wykrącić, krąty* (Kolberg 1969).

Przedstawione powyżej informacje wskazują na bogactwo historyczne, kulturowe i językowe terenów gminy Stanin. Jednakże brak dokładnych opracowań na ten temat utrudnia wzbogacenie powyższego opraco-

wania o bardziej szczegółowe informacje. Analiza materiału badawczego ukazała szerszą specyfikę tych miejscowości pod względem językowym, kulturowym i historycznym. Należy zwrócić uwagę na to, że takie, a nie inne uwarunkowania, w jakich rozwijała się lokalna społeczność, zapewne miały znaczący wpływ na warstwę nazewniczą omawianych terenów.

4. Analiza słowotwórcza

Dokonawszy analizy słowotwórczej zgromadzonych ojkonimów części integralnych miejscowości wiejskich gminy Stanin, wyróżniono nazwy derywowane i niederywowane. Te pierwsze to wyrazy, które podczas procesu oniżacji nie zostały poddane procesom słowotwórczym, drugie natomiast można zdefiniować jako formacje słowotwórcze powstałe w wyniku zmiany struktury morfologicznej wyrazu podstawowego (Grzegorzczkova 1979: 21). Wśród nazw derywowanych dodatkowo dokonano podziału na: nazwy derywowane sufiksalnie, czyli utworzone poprzez dodanie przyrostka do tematu słowotwórczego, prefiksalnie, tzn. takie, w których oprócz podstawy słowotwórczej można wyróżnić przedrostek, zestawienia – najluźniejsze połączenia wyrazów składowych, które są samodzielnymi członami, oraz złożenia tworzone przez połączenie dwóch rdzeni za pomocą formantu międzywyrazowego (Bąk 1984: 228–230). Opracowany podział przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Podział nazw części integralnych miejscowości wiejskich gminy Stanin pod względem budowy słowotwórczej

Nazwy niederywowane	Nazwy derywowane			
	sufiksalnie	prefiksalnie	zestawienia	złożenia
Borowina	Dworzy- <i>ska</i>	<i>Pod</i> -brzościa	Jarczówek- -Kolonia	Biał- <i>o</i> -głina
Bziele	Gąs- <i>ówka</i>	<i>Za</i> -łącze	Jonnik- -Kolonia	
Górki	Reszt- <i>ówka</i>	<i>Za</i> -rudzie	Nowy Świat	
Kania	Ryci- <i>ska</i>		Złota Róża	
Lniska				
Ostrów				
Piaski				
Płóski				
Próchnica				
Sachalin				
Wygoda				

Źródło: opracowanie własne

Jedenaście spośród dwudziestu trzech analizowanych nazw stanowią onimy bez kreacji słowotwórczej. Wśród nich można wyróżnić ojkonim *Sachalin*, który jest nazwą geograficzną wyspy i został przejęty przez część integralną miejscowości Sarnów. Najczęściej jednak są to nazwy odapetywne, które powstały w wyniku przeniesienia nazw pospolitych do zbioruropriów. Wśród nich można wyróżnić kilkakrotnie pojawiające się nazwy zdrobniałe odnoszące się do określeń ukształtowania terenu, jakości gleby, zagospodarowania gruntów. Ten zbiór traktowany jest jako istniejące apetywy, które w procesie onimizacji nie zostały poddane procesom słowotwórczym. W tej grupie znajdują się następujące nazwy: *Górki*, *Lniska*, *Piaski*.

Wśród dwunastu nazw derywowanych można wyróżnić cztery ojkonimy stworzone przy użyciu sufiksów. Po dwa razy występują przyrostki *-ska* i *-ówka*. W trakcie analizy zauważone zostały liczne alternacje zarówno jakościowe, jak i ilościowe. Największą trudność w ustaleniu pochodzenia sprawiła nazwa *Gąsówka* ze względu na istniejącą możliwość użycia dwóch podstaw słowotwórczych. Pierwszą z nich mógłby być apetyw *gęś*, do której dodano sufiks *-ówka*. W obrębie derywowanego wyrazu doszło zaś do dwóch alternacji jakościowych *ę:q* i *ś:s*. Druga możliwość to wykorzystanie drugiego członu istniejącej nazwy własnej *Stara Gąska* i zamienienie przyrostka *-ka*, na *-ówka*. Zdaje się, że jest to bardziej prawdopodobna wersja, ponieważ *Gąsówka* jest częścią integralną miejscowości *Stara Gąska*.

W badanym materiale wyróżniono tylko trzy nazwy stworzone za pomocą prefiksów. W dwóch przypadkach wystąpił przedrostek *za*, a jeden raz zastosowano *pod-*. Żadna spośród trzech nazw nie sprawiła problemów w kwestii odnalezienia podstawy słowotwórczej.

Cztery z analizowanych nazw przybrały postać zestawień. Dwie z nich, *Jarczówek-Kolonia* i *Jonnik-Kolonia*, występują z łącznikiem i jest to zapis pojawiający się w bazie TERYT. Są to połączenia dwóch rzeczowników. W obu przypadkach człon określający to wyraz *kolonia*. Z kolei w pozostałych, tj. *Nowym Świecie* i *Złotej Róży*, człony nadrzędne są rzeczownikami, a podrzędne mają postać przymiotników.

W ostatniej grupie, która została wyróżniona w toku analizy słowotwórczej, znalazło się tylko jedno złożenie – *Białoglina*. Składa się ono z dwóch podstaw: *biały* i *glina*. Funkcję łącznika pełni interfiks *-o*³.

³ Niektóre ojkonimy zostały omówione bardziej szczegółowo ze względu na wątpliwości dotyczące formy podstawy słowotwórczej, ponieważ pojawia się więcej niż jedna możliwość interpretacji danej nazwy.

Podczas przeprowadzania analizy skoncentrowano się przede wszystkim na strukturze słowotwórczej poszczególnych nazw zarówno jedno-, jak i wieloskładnikowych. Na jej podstawie można zauważyć, że najliczniejszą grupę tworzą nazwy, które powstały w wyniku derywacji afiksальной przy użyciu następujących formantów: sufiksów, prefiksów i interfiksów. Do tej grupy zaliczają się także zestawienia, chociaż w nich nie wyróżnia się afiksów. Nazwy te stanowią ponad połowę analizowanego materiału nazewnictwa. Jednak równie licznie występują nazwy bez kreacji formalnojęzykowej. Fakt ten wskazuje, że na terenie gminy Stanin dość często stosowano zabieg polegający na wykorzystaniu istniejących już propriów i apelatywów w procesie onimizacji. Dzięki tej analizie można zauważyć, że w zebranych materiale nazewnictwa występuje pewna różnorodność pod względem strukturalnym.

5. Analiza semantyczna

Przeprowadzona przeze mnie analiza semantyczna zgromadzonych nazw opiera się na próbie wyjaśnienia ich znaczenia poprzez poszukiwanie etymologii wyrazów podstawowych, od których zostały utworzone poszczególne ojkonimy. Badania przeprowadzono na podstawie materiału wyekscerpowanego ze słowników etymologicznych. Wykorzystane zostały następujące pozycje: *Słownik etymologiczny języka polskiego* Aleksandra Brücknera (1970), *Etymologiczny słownik języka polskiego* Andrzeja Bańkowskiego (2000), oraz *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego* Krystyny Długosz-Kurczabowej (2008). W przypadku niektórych z nazw skorzystano także z artykułów naukowych, w których opisano omawiane zagadnienie. Analizę nazw zaprezentowano w tabelach. Wyniki przedstawiono z uwzględnieniem podziału na grupy znaczeniowe, który wyklarował się w toku prac analitycznych. Pod każdą z tabel zostało przeprowadzone omówienie prezentowanego efektu badań z uwzględnieniem kontekstów historyczno-społeczno-kulturowych.

Analiza nazw części integralnych miejscowości wiejskich wskazuje na różnorodność odniesień, które odegrały decydującą rolę w procesie onimizacji poszczególnych terenów. Nazwy takie jak *Białogлина*, *Piaski* i *Próchnica* wskazują na rodzaj gleby występujący na danym terenie. Najwidoczniej aspekt ten odgrywał znaczącą rolę dla mieszkańców każdej z trzech miejscowości do tego stopnia, że został wykorzystany do nazwania w taki sposób omawianych części.

Tabela 2. Analiza semantyczna nazw określających rodzaj gleby

Nazwa	Elementy składowe		Interpretacja
Białogлина	przymiotnik <i>biały</i> określający gleby bielcowe występujące w tej części wsi Wnętrzne ⁴	rzeczownik <i>gлина</i> odnoszący się do pokładów gliny zwałowej ⁵	określenie rodzaju gleby
Piaski	rzeczownik <i>piasek</i> , który określa rodzaj gleby znajdującej się na tym terenie, najczęściej chodzi o glebę niskiej klasy, niezbyt żyzną, pokrytą cienką warstwą próchniczą		określenie rodzaju gleby
Próchnica	rzeczownik <i>próchnica</i> określający rodzaj gleby lekkiej, ale żyznej, bo zasobnej w zbutwiałe szczątki roślin		określenie rodzaju gleby

Źródło: opracowanie własne

Innej motywacji można doszukiwać się w przypadku nazw *Borowina* i *Podbrzościa*. Prawdopodobne znaczenie semantyczne danych onimów wskazuje, że zwracano także uwagę na to, czy dana miejscowość znajduje się w pobliżu lasów. W przypadku *Borowiny* chodzi o powstanie osady w samym lesie iglastym. Z kolei *Podbrzościa* określają położenie gruntów uprawnych w stosunku do lasu liściastego.

Tabela 3. Analiza semantyczna nazw określających uwarunkowania przyrodnicze

Nazwa	Elementy składowe	Interpretacja
Borowina	rzeczownik <i>borowina</i> oznaczający <i>próchnicę borową ze zbutwiałego igliwia</i> (Bańkowski 2000: 70) albo <i>krzew borówek, rodzaj torfu</i> bądź <i>wrzos</i> (Długosz-Kurczabowa 2008: 558)	określenie uwarunkowań przyrodniczych
Podbrzościa	rzeczownik <i>brzeście</i> , które oznacza <i>las brzostowy</i> ; <i>brzost</i> , zaś jest staropolskim określeniem wiązu (Bańkowski 2000: 86)	określenie uwarunkowań przyrodniczych

Źródło: opracowanie własne

⁴ Na potwierdzenie można przywołać wyniki badań przeprowadzonych na terenie Śląska, które są zamieszczone w artykule: Danuta Lech-Kirstein 2021: 96–98.

⁵ *Objaśnienia do mapy geodrowiskowej Polski 1:50000*. Arkusz Stanin (601) 2011: 4–6.

Tabela 4. Analiza semantyczna nazw określających rodzaj działalności rolniczej człowieka

Nazwa	Elementy składowe	Interpretacja
Bziele	rzeczownik <i>bźętka</i> albo <i>bźél</i> pochodzący z gwary kurpiowskiej, który oznacza <i>pastwisko na podmokłym miejscu, zwykle rano pokryte białą mgłą</i> ⁶	określenie zagospodarowania terenu
Lniska	rzeczownik <i>lnisko</i> oznaczający <i>pole po zbranym lnie</i> (Długosz-Kurczabowa 2008: 347)	określenie rodzaju upraw na danym terenie
Ryciska	czasownik <i>ryć</i> , który jest określeniem <i>kopania rydlem, poruszania ziemi motyką</i> , współcześnie można powiedzieć, że chodzi o czynności związane z orką (Długosz-Kurczabowa 2008: 561-562)	określenie czynności rolniczej
Załącze	rzeczownik <i>łąka</i> oznaczający grunty, na których nie praktykuje się orki, często niezdatne do uprawy zbóż poprzez zbyt niskie położenie i okresowe zalewanie (Bańkowski 2000: 96)	określenie położenia względem gruntów rolnych
Zarudzie	rzeczownik <i>ruda</i> , który oznacza <i>mokre łąki</i> (Długosz-Kurczabowa 2008: 558)	określenie położenia względem gruntów rolnych i ich ukształtowania

Źródło: opracowanie własne

Ojkonimy *Bziele*, *Lniska*, *Ryciska*, *Załącze* i *Zarudzie* są określeniami zawierającymi znaczenie odnoszące się do działalności rolniczej człowieka. *Bziele*, *Lniska* i *Ryciska* wskazują na to, w jaki sposób zagospodarowano dany teren albo dotyczą szczególnego charakteru upraw w tym właśnie miejscu (chodzi tu przede wszystkim o onimy *Bziele*, które oznacza pastwisko i *Lniska*, który implikuje, że na danym terenie uprawiano len). W przypadku nazwy *Bziele* na uwagę zasługuje fakt, że apelatyw *bźél*, od którego ta nazwa została utworzona jest leksemem występującym w gwarze kurpiowskiej. Może to być świadectwem występującego na tym terenie osadnictwa ludności pochodzącej z różnych regionów Polski, w tym także z Kurpi. Nazwa *Lniska* i jej konotacje z uprawą, zbieraniem i przetwarzaniem lnu znajdują poświadczenie w tradycjach tkackich przydomowych warsztatach, w których zajmowano się produkcją tkanin przede wszystkim na własne potrzeby. Pamięć o tym zachowała się przede wszystkim w ustnych przekazach starszych mieszkańców gminy Stanin. Do dziś jednak funkcjonują gospodarstwa, w któ-

⁶ <http://www.zwiazekkurpiow.pl/sloownik/kurppol.htm> (data dostępu: 2 VI 2022).

rych tłoczy się olej lniany. Z kolei *Załącze* i *Zarudzie* w pierwotnej formie wskazują na zagospodarowanie terenu w postaci łąk, a dodane przedrostki *za-* wprowadzają informację na temat położenia względem nich. Nie dotyczą więc bezpośrednio gruntów zielonych, ale części wsi położonych za nimi. Jednakże nie zmienia to faktu, że dla ludności, która zajmowała się przede wszystkim rolnictwem – miejsca, w których pracowała, wypasała bydło – były istotnym punktem odniesienia podczas określania położenia w terenie.

Tabela 5. Analiza semantyczna nazw określających ukształtowanie terenu

Nazwa	Elementy składowe	Interpretacja
Górki	zdrobniały rzeczownik <i>górką</i> oznaczający <i>niewielką wypukłość na powierzchni ziemi</i> (Bańkowski 2000: 466)	określenie ukształtowania terenu
Ostrów	rzeczownik <i>ostrów</i> znaczący tyle co <i>wyspa</i> ; jednak na uwagę zasługuje fakt ewolucji znaczenia od <i>miejsca położonego między ramionami rzeki do gruntu nisko położonego, zatapianego podczas powodzi</i> i jest to znaczenie, które odpowiada położeniu części noszącej analizowaną nazwę (Bańkowski 2000: 452)	określenie odnoszące się do ukształtowania terenu
Płóski	rzeczownik <i>płosa (płósa)</i> , który występuje także w formie zdrobniającej <i>płoska, płóska</i> oznaczający <i>własnościowy dział roli wymierzony przez całą długość wspólnego pola</i> ; jednak bardziej prawdopodobne jest pochodzenie od przymiotnika <i>płoski</i> , który znaczy tyle co <i>płaski</i> , potwierdza to położenie gminy Stanin na terenie Równiny Łukowskiej (Bańkowski 2000: 628)	określenie ukształtowania terenu lub struktury własnościowej

Źródło: opracowanie własne

Kolejną grupą znaczeniową tworzą nazwy *Górki*, *Ostrów*, *Płóski* i *Zarudzie*. Wszystkie cztery określają ukształtowanie terenu w nazywanych częściach integralnych miejscowości wiejskich. *Zarudzie* pojawia się także w tej grupie, chociaż wcześniej zostało zaklasyfikowane jako nazwa odnosząca się do działalności rolniczej człowieka, ponieważ oznacza podmokłą łąkę. Na tej podstawie można stwierdzić, że w procesie onimizacji brano pod uwagę nie tylko zagospodarowanie rolnicze terenu, ale też fakt ukształtowania obszaru, do którego nazwa się odnosi.

Tabela 6. Analiza semantyczna nazw odnoszących się do wsi, z której wydzielono daną część

Nazwa	Elementy składowe		Interpretacja
Gąsówka	rzeczownik <i>gąska</i> pochodzący z nazwy miejscowości <i>Stara Gąska</i> , której częścią jest analizowana nazwa		określenie zdrobniałe części miejscowości
Jarczówek-Kolonia	nazwa własna miejscowości <i>Jarczówek</i>	rzeczownik <i>kolonia</i> określający <i>nową osadę zamieszkałą przez część mieszkańców starej</i> (Bańkowski 2000: 756)	określenie nowej części miejscowości
Jonnik-Kolonia	nazwa własna miejscowości <i>Jonnik</i>	rzeczownik <i>kolonia</i> określający <i>nową osadę zamieszkałą przez część mieszkańców starej</i> (Bańkowski 2000: 756)	określenie nowej części miejscowości
Nowy Świat	przymiotnik <i>nowy</i> oznaczający coś <i>niedawno nabytego, następującego po poprzednim</i> (Długosz-Kurczabowa 2008: 458)	rzeczownik <i>świat</i> określający <i>siedlisko rodu ludzkiego lub życie ludzkie ze wszelkimi jego przejawami</i> (Długosz-Kurczabowa 2008: 646)	określenie nowopowstałej części miejscowości
Resztówka	rzeczownik <i>reszt</i> znaczący tyle co <i>pozostałość, ostatek</i> (Boryś 2005: 514); w pewnym momencie <i>resztówką</i> określano część majątku ziemskiego, który przeszedł w posiadanie gminy, a następnie został sprzedany okolicznej ludności ⁷		określenie odnoszące się do wielkości części wsi lub do majątku ziemskiego
Sachalin	rzeczownik <i>Sachalin</i> będący nazwą własną wyspy na Oceanie Spokojnym leżącej u brzegu Rosji; w toponimii polskiej używana jest do określania części wsi, pól położonych w znacznej odległości od miejscowości (Mączyński 1993: 170–171)		określenie położenia w stosunku do wsi

Źródło: opracowanie własne

Spośród dwudziestu trzech przeanalizowanych nazw można wyróżnić sześć określeń odnoszących się do wsi, w której wydzielono daną część. Wśród nich istnieje możliwość dodania bardziej szczegółowych podzbiorów. Do pierwszego zaliczyć można nazwy określające nowopowstałe osady w ramach istniejącej wsi, a są to: *Jarczówek-Kolonia*, *Jonnik-Kolonia* i *Nowy Świat*. W drugim znalazło się określenie wielkości części w odniesieniu do

⁷ <https://zastawie-netau.net/sarnow-dwor/> (data dostępu: 7 VI 2022).

wsi i jest to *Resztówka*. W przypadku tego onimu można odnaleźć materiały, w których określenie *resztówka* używane jest do określenia części majątku Sarnów, który był w posiadaniu gminy, a następnie został sprzedany prywatnym właścicielom, którzy zaczęli osiedlać się na tym terenie. W taki sposób nazwa będąca świadectwem podziału majątku stała się określeniem części wsi *Sarnów*, w której mieszkańcy zamieszkują *resztę* dawnego majątku ziemskiego. Trzeci jest zdrobniałym określeniem nazwy istniejącej miejscowości *Starej Gąski*. W wyniku zamiany sufiksu *-ka* na *-ówka* powstał onim *Gąsówka*. Ostatni zaś to określenie położenia w stosunku do wsi i jest to ojkonom *Sachalin*. Jest to nawiązanie do wyspy o tej samej nazwie położonej na Oceanie Spokojnym u wschodnich wybrzeży Rosji. Część integralna nazwana w ten sposób jest położona z dala od centrum miejscowości analogicznie do wspomnianej wyspy, która jest odległa dla mieszkańców europejskiej części Rosji. Użycie tej nazwy własnej jest zapewne świadectwem okresu, kiedy tereny gminy Stanin znajdowały się pod zaborem rosyjskim.

W toku przeprowadzonej analizy wyróżniona została nazwa *Dworzyska*, która jest określeniem charakteru zabudowy mieszkalnej. Pośrednio ojkonom ten odnosi się do mieszkańców miejscowości *Celiny Szlacheckie*, w której znajduje się omawiana część integralna. Z pewnością w tym miejscu znajdowały się dworki szlacheckie, w których mogła mieszkać drobna szlachta zaściankowa. Taką interpretację umożliwia związek między nazwą wsi i jej częścią. Pierwsza z nich odnosi się do struktury społecznej, druga zaś podkreśla fakt istniejących w tym miejscu *dworców*, czyli dworców szlacheckich (Bańkowski 2000: 313). Onim *Wygodą* określa z kolei rodzaj działalności człowieka w tej części wsi *Wesołówka* poprzez przeniesienie na nią nazwy karczmy funkcjonującej w tym miejscu w pierwszej połowie dziewiętnastego wieku⁸. Nazwa *Kania* określa teren, na którym występują nazywane w ten sposób grzyby lub ptaki. Tu warto nadmienić, że bardziej prawdopodobna jest pierwsza możliwość związana z rośliną *Czubajką Kanią*, która powszechnie występuje na terenach gminy Stanin.

⁸ <https://zastawie-netau.net/wesolowka-dwor/>, (data dostępu: 6 VI 2022).

Tabela 7. Analiza semantyczna nazw tworzących pojedyncze grupy znaczeniowe i niedające się sklasyfikować w jednej

Nazwa	Elementy składowe		Interpretacja
Dworzyska	rzeczownik deminutywny <i>dworzec</i> oznaczający <i>dworek, mały dwór</i> szlachecki (Bańkowski 2000: 313)		określenie rodzaju zabudowy na danym terenie
Wygoda	rzeczownik <i>wygoda</i> w przeszłości będący częstą nazwą karczm (Brückner 1970: 638)		określenie rodzaju działalności człowieka na danym terenie
Kania	nazwa gatunkowa ptaka drapieżnego <i>kania</i> lub nazwa grzyba <i>Czubajki kani</i> powszechnie występującej na łąkach, skrajach lasów liściastych, polach		określenie uwarunkowań przyrodniczych pochodzące od bionimu
Złota Róża	przymiotnik <i>złoty</i> określający <i>barwę o odcieniu szlachetnego kruszcu</i> (Długosz-Kurczabowa 2008: 744) oraz podkreślający, że coś jest cenne; może być też nawiązaniem do koloru występującego na tych terenach żółtego piasku	rzeczownik <i>róża</i> będący nazwą kwiatu; kwiat o tej nazwie pojawia się także w herbie pierwszych właścicieli Sarnowa, którego częścią jest <i>Złota Róża</i>	określenie rodzaju gleby i uwarunkowań przyrodniczych pochodzące od bionimu albo określenie odnoszące się do właścicieli miejscowości

Źródło: opracowanie własne

Złożoną kwestią jest wydobycie kontekstu, jaki wpłynął na nadanie części integralnej wsi *Sarnów* nazwy *Złota Róża*. Przymiotnik *złoty* zapewne nawiązuje do złocistego koloru piasków lub żwirów występujących na terenie całej gminy Stanin. Jest to więc określenie, które odnosi się do rodzaju gleby znajdującej się na tym terenie. Poświadczeniem tego może być występujący w tym miejscu las sosnowy, który zazwyczaj rośnie na glebach ubogich, piaszczystych⁹. W przypadku rzeczownika *Róża* można odnieść się do bionimu dziko rosnącej rośliny o nazwie *Róża dzika*, która powszechnie występuje na opisywanych terenach. Dodatkowym poświadczeniem może być fakt, że często wyrasta na skrajach lasów i nie ma wysokich wymagań glebowych¹⁰. Nie można jednak pominąć innej możliwości interpretacji tego

⁹ Por. <https://www.lasy.gov.pl/pl/edukacja/lesnoteka-1/drzewa/sosna-zwyczajna> (data dostępu: 7 VI 2022).

¹⁰ https://atlas-roslin.pl/gatunki/Rosa_canina.htm (data dostępu: 7 VI 2022).

elementu składowego, a mianowicie odniesienia do herbu Doliwa, którym posługiwali się pierwsi właściciele Sarnowa¹¹. Jednym z jego elementów są trzy czerwone róże, które mogłyby znaleźć swoje odzwierciedlenie w późniejszej nazwie omawianej części integralnej. Jednakże trudno jest ustalić, czy taka konotacja byłaby możliwa. Nie zmienia to faktu, że *Złota Róża* jest nazwą o złożonej przynależności znaczeniowej, ponieważ można ją włączyć do grupy nazw określających rodzaj gleby i do zbioru nazw biorących swoje źródło w bionimie.

Na podstawie przeprowadzonej analizy semantycznej można zauważyć, że motywacje, które kierowały procesem nazywania danych części integralnych miejscowości wiejskich są różnorodne. Jednak przede wszystkim dominują nazwy określające znaczeniowo aspekty związane z rolniczą działalnością człowieka, która nadal pozostaje głównym zajęciem ludności zamieszkującej teren gminy Stanin. Niektóre znaczenia stały się niejasne dla obecnych mieszkańców badanych terenów. Przykładem są chociażby określenia *Wygoda* ze względu na brak materialnych śladów istnienia karczmy, do której się odnosi, a także *Płóski*, w przypadku których wydaje się bardzo trudnym określenie, czy tereny te miały strukturę własnościową, jak ustalono na podstawie ekscerpacji źródeł słownikowych.

Wnioski

Przeprowadzone analizy pozwoliły na wyróżnienie onimów, których nie poddano procesom słowotwórczym, a do ich utworzenia wykorzystano istniejące już wcześniej apelatywy w niezmienionej formie. Wyróżniono też grupę nazw derywowanych za pomocą sufiksów i prefiksów. Nie można też nie wspomnieć o ojkonimach, które przybrały formę złożzeń i zestawień. Przedstawiony fakt nasuwa wniosek o różnorodności sposobów przeprowadzania procesu onimizacji w zakresie słowotwórczym.

Ciekawych konkluzji dostarczyły analizy nazw pod względem semantycznym. Poszukiwanie ich etymologii i znaczenia uwidaczniało mnogość kontekstów historyczno-społeczno-kulturalnych, które odgrywały istotną rolę w akcie nazwania danego miejsca. Można zauważyć, że teren gminy Stanin, który określał zakres powyższych badań zawiera nie tylko odniesienia do działalności rolniczej człowieka. W przypadku nazw, takich jak *Dworzyska*, *Resztówka* i być może *Płóski* można odnaleźć świadectwa

¹¹ <https://zastawie-netau.net/sarnow-dwor/> (data dostępu: 7 VI 2022).

funkcjonującej na tych ziemiach kultury wiejskiej z charakterystycznymi dla niej dworami, majątkami ziemskimi i chłopstwem. Inne nazwy z kolei wskazują na ekspansję osadniczą wśród mieszkańców niektórych wiosek. Z kolei w przypadku *Sachalinu* dostrzeżono pozostałości po okresie funkcjonującego zaboru rosyjskiego. Fakty, które zostały tu jeszcze raz przywołane, prowadzą do konkluzji, że dla społeczności wiejskiej gminy Stanin ważne były aspekty związane z jej codziennym życiem.

Wyniki badań nad toponimią części integralnych miejscowości wiejskich gminy Stanin są niezwykle interesujące. Jak zostało już wspomniane ukazują różnorodność onimów zarówno pod względem strukturalnym, jak i semantycznym. W przypadku niektórych z nich analiza opierała się na dostępnych źródłach nie tylko z zakresu nauk historycznych, lecz także językowych. Niekiedy konieczne było sięgnięcie po informacje z zakresu nauk przyrodniczych, a także dokonanie osobistej eksploracji terenowej w celu zweryfikowania stawianych tez. Są to więc efekty badań interdyscyplinarnych pokazujące, że onomastyka jest gałęzią językoznawstwa wykorzystującą różnorodne nauki pomocnicze. W przyszłości można podjąć się bardziej zaawansowanej eksploracji problematyki poruszonej w niniejszym studium, uzyskując wgląd do dokumentacji historycznej, do której podczas prowadzenia tychże badań trudno było dotrzeć.

Przeprowadzone analizy nie są wyczerpujące. W przypadku niektórych nazw stały się przyczynkiem do bardziej wymagających poszukiwań ich etymologii. Oczywiście zbiór analizowanych onimów nie obejmuje całego materiału nazewniczego, który zasługuje na podobne badania. Chodzi tu o osady, kolonie i przysiółki nieuwzględnione w przedmiocie badań. Kolejnym krokiem może być stworzenie zbioru nazw funkcjonujących w społecznej świadomości, które nie są zawarte w spisach urzędowych. W tym przypadku chodziłoby też o nazwy łąk, pól, lasów czy też części niektórych miejscowości. Badania przeprowadzone w tak kompleksowy sposób dałyby możliwość ukazania pełnego bogactwa nazewniczego gminy Stanin.

Literatura

- Bańkowski A. (2000): *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1–2 A-P, Warszawa.
- Bąk P. (1984): *Gramatyka języka polskiego. Zarys popularny*, Warszawa.
- Boryś W. (2005): *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Brückner A. (1970): *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.

Derwich M. (2001): «Nazwy miejscowe Polski: historia, pochodzenie, zmiany», pod red. Kazimierza Rymuta, t. 1. A–B, Kraków 1996, t. 2. C–D, Kraków 1997 [recenzja], „Studia Źródłoznawcze” 39, s. 191–193.

Długosz-Kurczabowa K. (2008): *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*, Warszawa.

Grzegorzyczkowa R. (1979): *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*, Warszawa.

Kolberg O. (1969): *Dzieła wszystkie. Mazowsze cz. VI*, Tom 41, Warszawa–Poznań.

Koper M. (2021): *Powiat tomaszowski w pejzażu toponimicznym pogranicza polsko-ukraińskiego*, Lublin.

Lech-Kirstein D. (2015): *Zwrot kulturowy w badaniach onomastycznych*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” 30, s. 85–95.

Lech-Kirstein D. (2021): *Konotacje nazw barw w toponimii i hydronimii śląskiej (czarny, biały, zielony)*, „Prace Językoznawcze” XXIII/2, s. 91–103.

Makarski W. (1997–1998): *O klasyfikacji nazw miejscowych raz jeszcze*, „Roczniki Humanistyczne”, tom XLV–XLVI, zeszyt 6, s. 39–50.

Mączyński J. (1993): *Nazwy terenowe typu Ameryka, Korea, Sachalin na obszarze Polski*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica”, nr 27, s. 169–182.

Prokopek M. (2019): *Etnografia. Materiałna kultura ludowa Polski na tle porównawczym*, Warszawa.

Rzetelska-Feleszko E. (1998): *Nazwy miejscowe*, w: *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. Ewa Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków, s. 191–230.

Szczerbowska-Kopacz J. (2011): *Klasyfikacja, znaczenie oraz pochodzenie nazw geograficznych w Polsce*, „Językoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze”, t. 5, s. 177–184.

Święcicka M. (2009): *Pochodzenie nazw własnych z terenu Borów Tucholskich*, w: *Bory Tucholskie. Region wielu kultur i narodowości*, red. J. Woźny, W. Jastrzębski, Bydgoszcz–Tuchola, s. 83–97.

Ustawa z dnia 29 sierpnia 2003 r. o urzędowych nazwach miejscowości i obiektów fizjograficznych, (Dz.U. 2003 Nr 166 poz. 1612).

Walentek I. (red.) (2011): *Objaśnienia do mapy geośrodowiskowej Polski 1:50000. Arkusz Stanin (601)*, Warszawa.

Zarządzenie Nr 6/2013 Wójta Gminy Stanin z dnia 4 kwietnia 2013 r. w sprawie Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Stanin, za: <https://stanin.pl/gminna-ewidencja-zabytkow/> (data dostępu: 30 XII 2021).

Zawodzińska-Bukowiec K. (2014): *Nazwy części wsi, przysiółków, osad i rumunków – nazwy terenowe czy miejscowe? (na podstawie toponimów ziemi dobrzyńskiej)*, w: *Mikrotoponimia i makrotoponimia. Problematyka wstępna*, red. A. Gałkowski, R. Gliwa, Łódź, s. 279–288.

Netografia

https://atlas-roslin.pl/gatunki/Rosa_canina.htm, dostęp: 7 VI 2022.

<https://eteryt.stat.gov.pl/>, dostęp: 29 XII 2021.

<https://www.lasy.gov.pl/pl/edukacja/lesnoteka-1/drzewa/sosna-zwyczajna>, dostęp: 7 VI 2022.

<https://stanin.pl/srodowisko-przyrodnicze/>, dostęp: 30 XII 2021.

<https://zastawie-netau.net/sarnow-dwor/>, dostęp: 7 VI 2022.

<https://zastawie-netau.net/sarnow-dwor/>, dostęp: 7 VI 2022.

<https://zastawie-netau.net/stroj-lukowski-tkaniny/>, dostęp: 10 V 2022.

<https://zastawie-netau.net/tadeusz-prejzner-kompozytor-dyrygent-badacz-piesni-ludowej-ziemi-lukowskiej/>, dostęp: 10 V 2022.

<https://zastawie-netau.net/wesolowka-dwor/>, dostęp: 6 VI 2022.

<https://www.zwiazekkurpiow.pl/slownik/kurppol.htm>, dostęp: 2 VI 2022.

Names of parts of integral rural settlements Stanin commune. Onomastic and word-forming analysis

Abstract: The object of the research is the names of parts of integral rural localities of the Stanin municipality. The aim is a semantic and word-formation analysis. Thanks to them an attempt has been made to classify the names of parts of integral rural localities in the Stanin commune, using two classifications: semantic-etymological by Witold Taszycki and structural-grammatical by Stanisław Rospond. During research-interpretation activities, the historical-social-cultural context related to etymology and meaning hidden in the names of integral rural localities of the Stanin commune was also taken into consideration. In order to realise the presented assumptions, methods characteristic of toponomastics research were used.

Streszczenie: Przedmiotem badań są nazwy części integralnych miejscowości wiejskich gminy Stanin. Celem jest analiza semantyczna i słowotwórcza. Dzięki nim podjęto próbę klasyfikacji nazw części integralnych miejscowości wiejskich gminy Stanin, wykorzystując dwie klasyfikacje: semantyczno-etymologiczną Witolda Taszyckiego i strukturalno-gramatyczną Stanisława Rosponda. W trakcie działań badawczo-interpretacyjnych uwzględniono również kontekst historyczno-społeczno-kulturowy związany z etymologią i znaczeniem ukrytym w nazwach części integralnych miejscowości wiejskich gminy Stanin. Aby zrealizować przedstawione założenia wykorzystano metody charakterystyczne dla badań z zakresu toponomastyki.

Keywords: semantic analysis, word analysis, classification, place names, Stanin municipality
Słowa kluczowe: analiza semantyczna, analiza słowotwórcza, klasyfikacja, nazwy miejscowe, gmina Stanin